

ХРИСТИЯНСЬКА ЕТИКА У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ НА ТЕРЕНАХ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Людмила Москальова

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті висвітлено сутність основних ідей, пов'язаних зі становлення системи духовно-морального виховання молоді на теренах Північного Приазов'я. Автор аналізує історичні документи, наводить історичні факти, висловлює думки церковних істориків минулого й сучасності, у яких розкривається загальний стан системи духовно-морального виховання молоді краю. Особлива увага у статті звернена на навчальні предмети, що викладалися в Катеринославській духовній семінарії, а також на ті труднощі, із якими стикалася учнівська молодь при вивченні морального богослов'я та моральної філософії.

Ключові слова:

християнська етика; духовно-моральне виховання.

Аннотация:

Москалева Людмила. Христианская этика в процессе становления системы духовно-морального воспитания молодежи на территориях Северного Приазовья.

В статье представлены основные идеи, касающиеся становления системы духовно-нравственного воспитания молодежи на территории Северного Приазовья. Автор анализирует исторические документы, приводит исторические факты, цитаты и мысли церковных историков прошлого и современности, в которых раскрывается общее состояние системы духовно-нравственного воспитания молодежи края. Особое внимание в статье уделено учебным предметам, преподаваемым в Екатеринославской духовной семинарии, а также трудностям, с которыми сталкивались ученики семинарии при изучении морального богословия и моральной философии.

Ключевые слова:

христианская этика; духовно-моральное воспитание.

Resume:

Moskalyova Lyudmyla. Christian ethics in the process of establishing a system of spiritual and moral education of young people in Northern Azov region.

The paper presents the basic ideas concerning the formation of spiritual and moral education of young people on the territory of Northern Azov. The author reveals the historical documents, quotes and thoughts of church historians of the past centuries and modern scholars of church history. The author presents the historical facts that reveal the general state of spiritual and moral education of young people in the province. Particular importance in the article is devoted to the analysis of subjects taught in Katerynoslavs'ka seminary and to the difficulties faced by the students at the seminary studying moral theology and moral philosophy.

Key words:

Christian ethics, spiritual and moral education.

Постановка проблеми. Однією з ознак сьогоднішньої педагогічної освіти в українському суспільстві є її увага до процесів, пов'язаних із духовним розвитком особистості. Кризові явища, що охопили всі сфери життя українського суспільства, впливають на духовний стан кожної дитини, адже девальвація моральних цінностей, зрушення у сфері духовного світу, порушення норм права є джерелом таких явищ, як цинізм, нігілізм, песимізм. Для виходу з кризового стану надзвичайно необхідним є формування засад світогляду нового типу, що має бути зорієнтований на ті цінності, які не лише декларуються, а є основою світових релігій спасіння, серед яких така етична релігія, як християнство. Наголосимо, що прибічники сектантського руху, що був поширений на територіях Північного Приазов'я на межі XVIII–XIX ст., заперечували етичні зобов'язання й не вимагали від людини дотримання моральних норм. Лише з часом населення Північного Приазов'я, за допомогою організаційно-масової роботи Православної церкви повернулося до виконання цих обов'язків. Етичні настанови, що містилися в повчаннях цієї релігії, проникали у свідомість людей і виражалися не лише у проведенні храмових обрядів, а й у повсякденному житті, у спілкуванні з членами сім'ї, при виконанні різних обов'язків, що

істотно позначилося на процесі творення педагогічної освіти. Ідеї культивування християнської етики у взаєминах між людьми, у розбудові інститутів держави підтримуються сьогодні й у наукових колах. Етичні настанови, закладені Декалогом, стають одним із ефективних засобів подолання насильства у суспільстві, встановлення справедливості, налагодження ефективного діалогу тощо. У змісті концептів діалогічності релігійної етики народів Північного Приазов'я важливе місце належить релігійно-моральній освіченості простого народу, яка є результатом спільної роботи педагогів, громадських діячів, православних служителів. Релігійно-моральна освіченість народу – це одна з умов реалізації принципу мирного співіснування в соціумі, розвитку суспільства. Ці ідеї сьогодні мають стати визначальними у процесі навчання сучасної молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основна увага дослідників, що аналізують проблеми християнської етики, її вплив на творення системи духовно-морального виховання молоді, зосереджується на вивченні ідей морального богослов'я, моральної теології, християнських моральних повчань (І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, Г. Шевченко та ін.); на ідеях етнопедагогічних традицій у духовному розвитку молодого покоління (Т. Гурова,

В. Кукушин, О. Сухомлинська, Л. Редькіна, Ю. Руденко та ін.). Варто також акцентувати увагу й на останніх дисертаційних роботах, що стосуються проблематики дослідження. Це, зокрема, праці О. Цимбал «Християнська етика в контексті традиційної моральнісної культури»; В. Перехейда «Тижневик «Освіта» як чинник християнського виховання молоді: соціально-комунікативний аспект (1992-2005 рр.)»; Т. Дяченко «Формування картини світу у дітей східних слов'ян (VI–XIII століття)»; А. Яковенко «Духовні цінності християнського людинознавства ХХ століття» та ін.). Але специфіка системи духовно-морального виховання молоді, на яку в народів Північного Приазов'я істотний вплив справила християнська етика, на сьогодні не з'ясована.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розкритті процесів становлення системи духовно-морального виховання молоді на теренах Північного Приазов'я, визначенні основних навчальних предметів, що сьогодні є структурними компонентами поняття «християнська етика».

Виклад основного матеріалу дослідження. Християнська етика почала формуватися в період Нового часу – період в історії людства, що йшов за Середньовіччям і передував Новітньому часу. Християнська етика, за визначенням Хосе Марії Вегаса, є предметом вивчення морального богослов'я. На думку вченого, тоді, коли ми говоримо про християнську етику, ми припускаємо існування якогось морального виміру людського життя загалом [3, с. 4]. Погоджуючись із цим твердженням, зазначимо, що в широкому розумінні проблематика моралі належить до філософської етики, яка має вказати людині на те, що моральність є специфічним виміром людського життя. Саме філософська етика повинна визначити для людини відповідні цінності та норми, залежно від яких людина має здійснити моральний вибір.

Визначаючи місце християнської етики в системі духовно-морального виховання молоді на теренах Північного Приазов'я, вважаємо за потрібне враховувати загальні зміни, що сталися в цьому регіоні. Так, розбудова мережі духовних навчальних закладів, що була ініційована внутрішньою політикою уряду, мала великий вплив на розвиток системи духовно-морального виховання у краї. К. Тургенев, досліджуючи специфіку історичного розвитку мережі духовних навчальних закладів у Південній Україні в 1734–1881 рр. зазначав, що становище регіону в першій половині XVIII ст. було дуже складним. Науковиць зазначав, що «у 1734 р. було заснована Нова Запорізька Січ, а вже у 1735 р. розпочалася російсько-турецька війна,

яка тривала аж до 1739 р., і весь цей час південь України був базою для російських військ. Регіон потерпав від набігів кримських татар, тому залишався малозаселеним. У таких умовах населення краю виявляло доволі високий ступінь релігійності, що зумовило появу зародків системи духовної освіти» [7, с. 45].

Унаслідок загальних змін, зумовлених ставленням влади до розвитку південних регіонів, молоді краю вдалося не відразу долучитися до питань етики, які розроблялися християнськими апологетами. Нагадаємо, що в рамках православного богослов'я християнська етика почала розвиватися з XVII ст. В Україні етична теорія знайшла своє відображення у працях діячів Кисво-Могилянської академії, і саме тут вона стала предметом вивчення не лише теології, а й релігійної філософії. Отже, цінності християнського життя, про які йшлося в роботах фундаторів християнської етики – Феофана Прокоповича, Стефаніка Калиновського, Михайла Козачинського та інших, у населення, що проживало на території Північного Приазов'я, лише згодом набули поширення.

Система духовно-морального виховання молоді на території Північного Приазов'я у період, який ми розглядаємо, зазнала різних впливів. Це і вплив різноманітних сект (духоборів, молокан, скопців, суботників, прісників, обрядників, скакунів) і переселенців з інших регіонів (унаслідок русько-турецьких воєн 1768-1774 рр. та 1787-1791 рр. близько 40 тис. осіб християнського віросповідання в 1778 р. були примусово переселені до Приазов'я [8]; після ліквідації Січі в 1775 р. цей регіон було дозаселено переселенцями-імігрантами з Балкан, Молдови та Волощини, а у 1817 р. у Маріупольський повіт за імператорським наказом Олександра I прибула перша група єврейських переселенців з Одеси) [4, с. 79].

Маємо також і цікаві дані, що свідчать про важливий вплив на розвиток системи духовно-морального виховання у краї німецьких переселенців, серед яких були меноніти, що дотримувалися анабаптистського вчення. В основі їхньої релігії – ідеї незастосування сили, відмова розв'язувати конфлікти зі зброєю в руках. За свідченням Д. Багалія, меноніти виїхали з Пруссії (з околиць Данцига) на територію регіону на початку 1789 р. у кількості 228 сімей та уклали через своїх депутатів спеціальний договір з урядом. На підставах цього договору вони отримали різні привілеї: свободу віросповідання, 10-річну пільгу щодо податків, звільнення від різних робіт та військової служби, гроші на різні потреби, право будувати фабрики та займатися торгівлею тощо. Їм було виділено для проживання землі на правому узбережжі Дніпра з островом

Хортицею, де вони звели 8 селищ, а згодом, у 1793–1796 рр. до них переїхали ще 118 сімей. Порядність, тверезість, розсудливість, чесність, старанність, працелюбність – ось ті якості, що були притаманні менонітам. Завдяки укладеним договорам, вони мали більше пільг, ніж інші переселенці. Меноніти не брали участі у воєнних сутичках із татарами, як інші народи, а були замкненими корпораціями, займалися лише мирними справами – скотарством, землеробством тощо, чим обурювали інше населення краю. Д. Багалій наводить також дані, які пояснюють, завдяки чому ці переселенці закріпилися на територіях Північного Приазов'я. По-перше, це були зразкові сільські господарі й у себе вдома, по-друге, на ці території переїхали лише заможні сімейні люди з «майном і навіть худобою» [1, с. 91]. Етичні ідеї, що були закладені вченням анабаптистів і позначилися на поведінці метонітів, дуже відрізнялися від ідей і канонів поведінки «справжніх запорожців», які були надзвичайно сміливими, носіями найкращих людських якостей, виразниками національного духу. Як зазначала Н. Яковенко, виплекавши ідеал презирливого ставлення до накопичення матеріальних цінностей, запорожці проголошували братерство та рівність [8].

Процеси впливу християнської етики на становлення системи духовно-морального виховання молоді регіону були неоднорідними, адже здебільшого ці вони регулювалися політичними чинниками. Осередками духовної освіти в цей час були парафіяльні школи, школи, що існували ще в Запорозькій Січі, а також семінарія, де вчителі зосереджувалися на процесі виховання. Зокрема у працях Д. Багалія йдеться про те, що після падіння Січі на Запоріжжі школи стали подібні до народних шкіл звичайного типу, поширених у Малоросії у XVIII ст., а процес духовної освіти набув широкого розповсюдження в період царювання імператора Олександра I [1, с. 108]. Також в історичних розвідках К. Тургенева зазначено, що на Півдні України до кінця століття функціонувала лише одна Катеринославська семінарія [7, с. 48].

Катеринославська духовна семінарія була старішою за Херсонську (у м. Одесі) та Таврійську (у м. Сімферополі). Вона була заснована в 1779 р. і протягом перших декількох років свого існування знаходилася в різних містах – Полтаві, Новомиргороді й Катеринославі.

Викладацький склад Катеринославської семінарії, як свідчать історичні документи, поповнювали виключно її випускники, кращих із яких для вдосконалення своїх знань направляли до Київської духовної академії [2]. Після закінчення Київської духовної академії

випускники мали обов'язково повернутися назад, до Катеринославської семінарії. Історичні джерела вказують на те, що філософія та етика, які викладалися в Київській духовній академії, отримували певний розвиток у семінаріях на території Півдня України, оскільки порівняно з іншими семінаріями, зокрема Московською, Петербурзькою, Казанською, у Київській духовній академії ці науки мали систематизований виклад. Так, М. Нікольський, розкриваючи питання якості викладання богословських предметів у різних семінаріях, підкреслював, що до початку XIX століття нове «богослов'я» в духовному середовищі прищеплювалося досить складно, і тільки «українське духовенство було майже суцільно заповнене вихованцями київської школи, різними «риторами», «філософами» і «богословами» [5, с. 108].

Про особливості роботи семінарії свідчать такі факти: навчальним процесом керували місцеві архієреї; організація навчання була застарілою, предмети викладалися латинською мовою, що ускладнювало процес навчання, а самі умови навчально-виховного процесу були практично незадовільними – брак підручників, виснажливі заняття, архаїчні засоби навчання та виховання. У Катеринославській семінарії викладалися такі предмети, як читання, письмо, катехізис, церковний статут, арифметика, географія, історія, латинська та грецька мови, граматики й синтаксис, поезія, риторика, філософія і богослов'я. У ній навчалися діти, які бажали здобути освіту й походили як зі світських сімей, так і з родин священиків. Важливим є той факт, що випускники семінарії були і парафіяльними священиками, і працівниками державних установ, адже той час був позначений недостатньою кількістю освічених службовців.

Істотним недоліком у роботі Катеринославської семінарії було те, що до 1808 року вона не мала загальної програми. Лише в 1808 році, коли було прийнято нове «Положення про духовні училища, семінарії, академії» та в 1814 р., коли був затверджений «Статут духовних академій, семінарій училищ», який проіснував із певними змінами до 1860 р., загальну програму було все ж таки прийнято, і перевага в ній надавалася богослов'ю та філософії.

Професор, церковний історик Б. Тітлінов, досліджуючи проблеми духовно-навчальної реформи 1808 року, вказував на те, що в семінаріях догматичне богослів'я зазвичай викладав сам ректор, інші ж розділи цієї дисципліни розподілялися серед бакалаврів. Для викладання богослов'я діяльного (моральне богослів'я) використовувалися праці Буддея «Institutione. Theologiae moralis» та моральне

богослов'я Шуберта в перекладі Арсенєва [6, с. 124]. Філософські науки у семінаріях були на другому місці. Викладач філософських дисциплін мав обіймати посаду інспектора, що впливало на успішність навчання загалом. У семінарських програмах 1814 року було сім предметів: філософська історія, логіка, всезагальна філософія або онтологія, космологія, пневматологія (умоглядна психологія), природниче богослов'я та філософія діяльна (моральна). Додамо, що моральна філософія вивчалася впродовж п'яти місяців і її викладанню надавалося важливого значення. Б. Тітлінов зазначав, що «академічний конспект філософських наук містив ті ж самі предмети, але в розширеному вигляді. Згідно з Уставом, особливо важливе місце в академічному викладанні належало філософії моральній» [6, с. 145]. Моральну філософію вивчали за Христіаном Фюрхтеготтом Геллертом – фундатором німецької моральної культури.

Додамо, що основною проблемою було те, що філософія викладалася латинською мовою, тому іноді лекції з філософії перетворювалися фактично на заняття з вивчення мови. Історичні дані свідчать про те, що випускники семінарії не розуміли навіть десятої частини предмета й самі ревізори доходили висновку, що викладання філософських предметів мало б вестися зрозумілою для семінаристів мовою. Вони вважали, що викладання латинською мовою філософії шкодить останній і до того ж, сільським священикам латина не потрібна. Однак ці міркування не знайшли підтримки в Комісії, яка зберегла латинську мову до останнього [6, с. 153].

У контексті нашого дослідження привертають увагу також і архівні документи, у яких зазначається, що Катеринославська семінарія була своєрідним освітнім центром Півдня України, що позначилося на культурному

житті регіону. Важливо, що і заможні городяни, і поміщики в губернії часто запрошували для виховання своїх дітей випускників семінарії як домашніх учителів [9].

Отже, у процесах становлення системи духовно-морального виховання на територіях Північного Приазов'я спостерігалися певні труднощі, і сам розвиток християнської етики можна схарактеризувати, як дуже повільний. Серед особливостей розвитку системи духовно-морального виховання молоді в цьому регіоні можна назвати його віддаленість від центру духовної освіти, нестабільне військово-економічне становище, вплив великої кількості переселенців різних віросповідань, що позначилося на культурі краю та його освітянській діяльності загалом.

Висновки. Головними проблемами християнської етики в цьому строкатому в міжконфесійному плані регіону є проблеми духовної кризи людини, втрата етичною думкою свого безумовного значення поряд зі зниженням ролі самої релігії у свідомості людини, а у процесах освіти – її секуляризації, тобто зменшення впливу на процес навчання і виховання молодого покоління.

Процеси становлення системи духовно-морального виховання молоді на теренах Північного Приазов'я позначалися великими труднощами – соціально-економічними, політичними та міжконфесійними проблемами, воєнним станом. Основними предметами, що вивчалися в Катеринославській духовній семінарії – єдиній на той час семінарії у регіоні – і сприяли розвитку поняття «християнська етика», були моральне богослов'я та моральна філософія.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі кола прикладних етичних проблем, що розглядалися в духовних семінаріях того часу на заняттях із морального богослов'я та моральної філософії.

Список використаних джерел

1. Багалеї Д. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры: исторический этюд / Дмитрий Багалеї. – К.: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, Михайловская ул., д.4, 1889. – 118 с.
2. Беднов В. А. Краткие исторические сведения о Екатеринбургской духовной семинарии / В. А. Беднов // Екатеринбургские епархиальные ведомости. – Неоф. отдел. – С.799, 801.
3. Vegas X. M. Основы христианской этики / X. M. Vegas. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та; Изд-во Рус. христ. гуманит. акад., 2007. – 171 с.

References

1. Bagaley, D. (1889). Colonization of Novorosiysk area and its first steps on the path of culture: a historical sketch. Kyiv: Typography of G.T. Korchak-Novitskii, 4 Mikhailovskaya St. [in Russian].
2. Bednov, V. A. *Brief historical information about Katerynoslavs'ka Seminary*. Yekaterinoslavsk eparchy sheets. Informal department. P. 799, 801. [in Russian].
3. Vegas, Kh. M. (2007). *Fundamentals of Christian ethics*. SPb.: Publishing House of St. Petersburg University; Russian Christian Humanitarian Academy Press. [in Russian].

4. Гончаров В. В. Єврейське населення Південно-Східної України в 1861–1917 рр.: дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Гончаров. – Донецький національний університет. – Донецьк, 2005. – 233 с.
5. Никольский Н. Государственная церковь крепостной эпохи / Николай Никольский // В кн.: Христианство и Русь. – М.: Наука, 1988. – С. 93–110.
6. Титлинов Б. В. Духовная школа в России в XIX столетии. – Выпуск 1 (Время Комиссии Духовных Училищ) / Б. В. Титлинов. – Вильна: Типография «Русский почин», Виленская ул, № 25, 1908. – 386 с.
7. Тургенев К. О. Специфіка історичного розвитку мережі духовних навчальних закладів в Південній Україні у 1734–1881 рр. / К. О. Тургенев // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2010. – Вип. XXVIII. – С. 45–48.
8. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Наталія Яковенко. – К.: Генеза, 1997. – 312 с.
9. Центральний державний історичний Архів України. – Фонд 711, оп. 2, справа 436, арк. 1-1 зв.; справа 3270, арк. 1, 3, 5, 5 зв.
4. Honcharov, V. V. (2005). *Jewish population of South – East Ukraine in 1861-1917: Thesis for the degree of Candidate of historical sciences: 07.00.01*. Donetsk National University. Donetsk. [in Ukrainian].
5. Nicholsky, N. (1988). State church in the era of predial serfs. *Christianity and Rus*. Moscow: Nauka. [in Russian].
6. Titlinov, B. V. *Theological school in Russia in the 19th century*. Issue 1 (Time of Religious Schools Commission). Vilna: Typography “Russkiy pochin”. [in Russian].
7. Turhenev, K. O. (2010). *Specificity of the historical development of religious educational institutions network in southern Ukraine in 1734-1881*. Proceedings of the Faculty of History of Zaporizhia National University. Issue XXVIII. [in Ukrainian].
8. Yakovenko, N. (1997). *Outline of History of Ukraine from ancient times to the late eighteenth century*. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].
9. *The Central State History Archive of Ukraine*. Fund 711, des. 2, file 436, sh. 1-1 st.; file 3270, sh. 1, 3, 5, 5 st. [in Ukrainian].

Рецензент: Молодиченко В.В. – д.філос.н., професор

Відомості про автора:

Москальова Людмила Юріївна
 Мелітопольський державний педагогічний
 університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Леніна, 20, м. Мелітополь
 Запорізька обл., Україна, 72312

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.905
 Надійшла до редакції: 12.10.2014 р.
 Прийнята до друку: 01.12.2014 р.